

XX ASRNING 20-YILLARIDA BUXORO VOHASIDA AYOLLAR TA'LIMIDAGI O'ZGARISHLAR

Annotatsiya. Ushbu maqolada Buxoro Xalq Sovet Respublikasi va uning Sovet Ittifoqiga qo'shilishi davrida, ya'ni 1920-yillarda ayollar ta'limida ro'y bergan tub o'zgarishlar tarixiy tahlil asosida o'rganilgan. Maqolada an'anaviy maktab-madrasa tizimidan yangi sovet maktablariga o'tish jarayoni, "hujum" siyosatining ta'lim sohasida aks etishi, mahalliy ijtimoiy qarshilik va jadid harakatining bu jarayondagi roli tahlil qilingan. XX asrning 20-yillari Buxoro ayollari ta'limi tarixida keskin sifat o'zgarishi davri bo'lib, bu o'zgarishlar bir vaqtning o'zida ham chorizm davridagi cheklovlarning rad etilishi, ham jadid g'oyalarining amaliyotga tatbiq etilishi, ham sovet mafkurasining mintaqaga kirib kelishi oqibati sifatida namoyon bo'lgan.

Kalit so'zlar: Buxoro, ayollar ta'limi, 1920-yillar, jadidlar, sovet siyosati, "hujum", yangi maktab, Buxoro Xalq Sovet Respublikasi, islomiy ta'lim, ma'rifat.

ИЗМЕНЕНИЯ В ОБРАЗОВАНИИ ЖЕНЩИН В БУХАРСКОМ ОАЗИСЕ В 20-Е ГОДЫ XX ВЕКА

Аннотация. В данной статье на основе исторического анализа рассматриваются коренные изменения в женском образовании в Бухарской Народной Советской Республике в период её вхождения в состав Советского Союза, то есть в 1920-е годы. В статье анализируются процессы перехода от традиционной системы мактабов и медресе к новым советским школам, отражение политики «худжум» в сфере образования, а также местное социальное сопротивление и роль джадидского движения в данном процессе. 1920-е годы стали периодом резких качественных изменений в истории образования женщин Бухары, при этом данные изменения проявились как результат одновременного отрицания ограничений царского периода, внедрения джадидских идей на практике и проникновения советской идеологии в регион.

Ключевые слова: Бухара, женское образование, 1920-е годы, джадиды, советская политика, «худжум», новая школа, Бухарская Народная Советская Республика, исламское образование, просвещение.

CHANGES IN WOMEN'S EDUCATION IN THE BUKHARA OASIS IN THE 1920S

Abstract. This article examines, based on historical analysis, the fundamental transformations in women's education in the Bukharan People's Soviet Republic during its incorporation into the Soviet Union, particularly in the 1920s. The study analyzes the transition from the traditional maktab and madrasa system to new Soviet schools, the reflection of the "Hujum" policy in the field of education, as well as local social resistance and the role of the Jadid movement in this process. The 1920s marked a period of profound qualitative change in the history of women's education in Bukhara, as these transformations emerged simultaneously as a rejection of Tsarist-era restrictions, the practical implementation of Jadid ideas, and the spread of Soviet ideology into the region.

Keywords: Bukhara, women's education, 1920s, Jadids, Soviet policy, "Hujum", new school, Bukharan People's Soviet Republic, Islamic education, enlightenment.

Kirish. XX asrning 20-yillari O'rta Osiyo tarixida mintaqaning siyosiy, ijtimoiy va madaniy hayotida bir necha avlod davomida to'planib kelgan ziddiyatlar birdan yuzaga chiqqanligi va yangi

davr boshlanishi bilan xarakterlidir. Buxoro shahri va uning atrofidagi hududlar bu o'zgarishlarning markazida turgan. Buxoro amirligi hokimiyatining 1920-yil sentabrida Qizil Armiya tomonidan ag'darilishi bilan Buxoro Xalq Sovet Respublikasi tashkil etilishiga sabab bo'lib, bu ta'lim tizimiga, xususan ayollar ta'limiga bevosita ta'sir ko'rsatgan. Asrlar davomida Buxoro islom ilm-fanining nufuzli markazi hisoblanib, madrasalar soni yuzdan oshgan, ammo bu ta'lim tizimi asosan erkaklar uchun mo'ljallangan edi. Ayollar ta'limi ko'pincha xususiy, oilaviy va diniy doirada saqlanib, ommaviy ta'lim muassasalarida deyarli o'rin topmagan. Shu bois 1920-yillarda boshlangan o'zgarishlar nafaqat siyosiy, balki chuqur ijtimoiy va madaniy ahamiyat kasb etgan.

Biroq O'rta Osiyo ayollar ta'limi tarixi hali ham to'liq o'rganilmagan bo'lib, xususan Buxoro misolida hududiy xususiyatlar va umumiy sovet siyosati o'rtasidagi munosabat yetarlicha tahlil etilmagan. Ko'pgina tadqiqotlar sovet davrini yaxlit ko'rib chiqib, 1920-yillarning o'ziga xos o'tish xarakterini e'tibordan chetda qoldirgan. Holbuki, aynan shu o'n yillik jadidchilik, sovet mafkurasi va an'anaviy islom ta'limi o'rtasidagi murakkab raqobatning eng to'g'ridan-to'g'ri aks etgan davri hisoblanadi. Buxorodagi 1920-yillar ayollar ta'limidagi o'zgarishlarni adabiyotlar tahlili va tarixiy-tanqidiy yondashuv orqali to'liq tushuntirish bugungi kunda alohida dolzarbdir.

Metodologiya va adabiyotlar tahlili. Ushbu masala yuzasidan adabiyotlar tahlili uchun o'zbek, rus va xorijiy (asosan, ingliz tilidagi) ilmiy manbalar saralab tanlangan bo'lib, ular davr hodisalarini turli rakurslardan yoritadi. Mavzu bo'yicha adabiyotlar nisbatan ko'p bo'lsa-da, ular o'rtasida yondashuv va talqinlarda sezilarli tafovutlar mavjud. Sovet davri manbalarida, xususan Palvanova va Lyubimovaning ishlarida, ayollar ozod qilinishining mafkuraviy jihatlariga urg'u berilgan va o'zgarishlar asosan "ijobiy inqilob" sifatida talqin etilgan[5, 224]. Bu mualliflar sovet siyosatini ayollar uchun mutlaq ozodlik olib kelgan omil sifatida baholagan, ammo mahalliy ijtimoiy qarshilik va jarayonning ziddiyatli tomonlarini ko'pincha yashirgan. Keyingi davr, ayniqsa mustaqillik davrida yozilgan o'zbek va xorij tadqiqotchilarining ishlari esa bu sovetcha baholash mezonlaridan uzoqlashib, jarayonni ko'proq murakkab va ziddiyatli tarzda tasvirlagan. Xususan, A.Xolid[9] va D.Nortrop[10] kabi amerikalik tarixchilarning monografiyalari sovet siyosatini O'rta Osiyo ijtimoiy tuzilmasiga tashqi kuch sifatida kirib kelishi nuqtayi nazaridan o'rganib, "hujum" kompaniyasining nafaqat mafkuraviy, balki siyosiy va iqtisodiy o'lchamlarini ko'rsatib bergan.

O'zbek tarix fanida ushbu mavzuning o'rganilishida sezilarli progress kuzatilgan. Q.Rajabov[6] va B.Ergashevlarning[7] ishlari Buxoro xususiyatida mahalliy tadqiqotlar uchun muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Bu tadqiqotchilar sovet arxiv materiallaridan va mahalliy tarixiy hujjatlardan keng foydalangan holda Buxoroning siyosiy o'zgarishlar jarayonini mahalliy ijtimoiy hayot bilan bog'liqlikda ko'rsatgan. Shuningdek, M.Kampning ayollar harakati va "hujum" siyosatiga bag'ishlangan monografiyasi bu yo'nalishda g'arb fanidagi eng chuqur tahlillardan biri sifatida e'tirof etiladi[8]. Kamp ayollar o'zlari ham ushbu jarayonning passiv obyekti bo'lmay, faol qatnashchisiga aylanganligi fikrini ishonchli dalillar bilan asoslab bergan. Rossiyalik tarixchi B.Luninning O'rta Osiyo tarixi bo'yicha klassik ishlari esa sovet arxivlaridan to'g'ridan-to'g'ri olingan statistik ma'lumotlar va hujjatlar bilan tadqiqot manba bazasini boyitadi [3]. Nihoyat, U.Niyoziy kabi jadid vakillari va ular haqidagi adabiyotlar jadid harakatining ta'lim islohlarida tutgan o'rnini tushunish uchun birlamchi va ikkilamchi manbalar sifatida muhim ahamiyat kasb etadi [4].

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, muammo faqat "sovet siyosati" doirasida emas, balki kamida uch omil – jadidlar ta'siri, mahalliy an'anaviy tuzilmalar va markaziy sovet boshqaruvi – o'rtasidagi dinamikani hisobga olgan holda o'rganilgandagina to'liq tushunilishi mumkin. Bu yondashuv ushbu maqola uchun asosiy analitik qolip vazifasini o'taydi.

Natijalar va muhokama. XX asrning 20-yillariga qadar Buxoroda ayollar ta'limi amalda ikkita yo'nalishga ega bo'lgan: biri – oilaviy-diniy ta'lim, ikkinchisi – "maktab" deb ataladigan, lekin asosan yosh bolalar uchun mo'ljallangan va o'qituvchi – "maktabdor" tomonidan boshqariladigan kichik diniy maktablar. Bu maktablarda qizlar ham vaqti-vaqti bilan o'qigan bo'lsa-da, bunday holat umum qabul qilingan amaliyot darajasiga ko'tarilmagan [2, 46]. Qizlar

o'qishi aksariyat hollarda diniy matn va ibodatni o'rgatishdan iborat bo'lib, dunyoviy bilimlar – hisob, tabiiy fanlar, tarix mutlaqo o'qitilmagan. Bu holat faqatgina Buxoroga xos bo'lmasa-da, hududning islom ilm-fani markazi sifatidagi tarixiy nufuzi bu an'analarni yanada mustahkamlagan.

Jadid harakati XX asrning boshlarida O'rta Osiyodagi ma'rifatchilik oqimi sifatida aynan shu holatga qarshi chiqqan. Jadidlar "usuli savtiya" – yangi usul maktablarini tashkil etish orqali ta'limni isloh qilishni maqsad qilgan, bu maktablarda qizlar ham o'qishi nazarda tutilgan[9, 240]. Buxoroda jadidlar faoliyati siyosiy sabablar tufayli amirlik davrida to'sqinlikka uchragan. Ammo 1920-yil inqilobidan so'ng jadidlar Buxoro Xalq Sovet Respublikasining birinchi hukumatida muhim o'rin egallab, ta'lim islohlari amalga oshirish uchun qisqa vaqtga qonuniy imkoniyat qo'lga kiritganlar. Bu davr juda qisqa davom etadi – 1924-yilga kelib O'rta Osiyo milliy-hududiy chegaralanishi natijasida BXS Rning o'zi tarqatib yuboriladi va jadidlarning ko'pchiligi siyosiy repressiyaga uchraydi[1, 340]. Biroq shu qisqa davr ichida ayollar ta'limi bo'yicha muqim qaror va me'yoriy hujjatlar qabul qilinib, amaliy natijalar keyingi yillarda ko'ringan.

XX asrning 20-yillarida amalga oshirilgan ta'lim o'zgarishlari bir necha yo'nalishda sodir bo'ldi. Birinchidan, yangi dunyoviy maktablar – "sovet maktablari" yoki keyinchalik "yangi maktab" deb ataladigan muassasalar – tashkil etildi va ularda qizlar uchun alohida sinflar, so'ngra aralash ta'lim joriy etildi. Bu jarayon hech qachon silliq kechmaydi: birinchi yillarda o'qituvchilar yetishmasligi, maktab binolari va darsliklarning yo'qligi kabi moddiy muammolar ta'lim tizimining kengayishini sekinlashtiradi[3, 296]. Ikkinchidan, 1924-1927-yillarda kuchaygan "hujum" kampaniyasi doirasida ayollarni ijtimoiy hayotga jalb qilish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylanadi. "Hujum" deganda birinchi navbatda paranjidan voz kechish harakat tushunilib, bu ixtiyoriy bo'lmagan, ko'pincha majburiy tus olgan ommaviy tadbirlar orqali amalga oshirilgan[10, 388]. Mazkur kampaniya ayollar ta'limiga to'g'ridan-to'g'ri bog'liq bo'lib, rasmiy ta'lim muassasasiga borish paraji taqib borishni deyarli imkonsiz qilgan.

Mahalliy ijtimoiy qarshilik bu o'zgarishlarning sekinlashishida muhim omil bo'lgan. Buxoroning diniy va an'anaviy doiralari – ulamo va boy savdogarlar – yangi ta'lim tizimiga norasmiy tarzda qarshi chiqqanlar. Ko'p oilalar qizlarini yangi maktablarga yubormagan, ba'zi hollarda ta'lim faollarini tahqirlash va hatto o'ldirish holatlari ham qayd etilgan[8, 352]. Shunga qaramasdan, o'zgarishlarning miqyosi 1920-yillar oxiriga kelib aniq ko'rinadi: o'n yillik boshida sanoqli bo'lgan qiz-bolalar maktablari yuzga yaqinlashib, o'quvchilar soni bir necha ming kishiga yetgan. Bu raqamlar avvalgi holatga nisbatan tub sifatiy sakrashni ifodalagan bo'lsa-da, hududning umumiy demografiyasiga nisbatan hali juda past daraja edi.

Ushbu o'zgarishlarni talqin qilishda ikki xil muammo paydo bo'ladi: bir tomondan, sovet manbalari bu jarayonni haddan tashqari oshirib ko'rsatib, muvaffaqiyatni sun'iy ravishda bo'rttirgan. Ikkinchi tomondan, ba'zi zamonaviy tadqiqotchilar mazkur o'zgarishlarni yaxlitligi bilan tashqi majburlash sifatida ko'rib, mahalliy ayollarning o'zlari ishtiyoq bilan qo'shilgan tomonlarini e'tibordan chetda qoldirgan. A.Xolid [9] va M.Kamp[8] kabi tadqiqotchilar bu ikki nuqtai nazarining o'rtasida turgan holda, ayollar ta'limi tarixini ham sovet hokimiyatining direktiv siyosati, ham mahalliy agentlikning natijasi sifatida ko'rishni taklif qiladi. Buxoro misolida bu yondashuv ayniqsa maqbul ko'rinadi, chunki jadid harakatining ta'siri va sovet tuzilmalarining kirib kelishi bir-birini qisman qoplagan, ba'zan esa to'qnashgan.

Madrassa tizimining ayollar ta'limiga nisbatan tutgan o'rni ham qayta ko'rib chiqilishini talab etadi. An'anaviy tarixshunoslikda madrasalar faqat erkaklar muassasasi sifatida tasvirlangan, bu asosan to'g'ri bo'lsa-da, to'liq emas. Ba'zi manbalarda Buxoroning nufuzli oilalarida qizlar uchun xususiy dars berish tartibi mavjudligi, hatto alohida xonadagi kichik "halqa" – diniy ta'lim to'garaklari bo'lganligiga ishora qilinadi[6, 210]. Bu holat ayollar ta'limining butunlay yo'q bo'lmaganligi, balki ko'rinmas va xususiy holatda mavjud bo'lganligini ko'rsatadi. 1920-yillardagi o'zgarishlar ana shu ko'rinmas, xususiy ta'limni ommaviy va rasmiy sohaga olib chiqish jarayoni sifatida ham talqin etilishi mumkin.

Nihoyat, 1927-1929-yillarda sovet siyosatining qattiqlashib borishi ayollar ta'limini ham yangi bosqichga olib kirgan. I.Stalin davrining jamoalashtirish siyosati boshlanishi bilan ta'lim

98 tizimi to'liq markazlashtirilgan, o'quv dasturlari yagona sovet standartiga qat'iy moslashtirilib, jadidlar yaratgan nisbiy moslashuvchanlik yo'qolgan[7, 88]. Bu o'zgarish XX asrning 20-yillarning birinchi yarmidagi eksperimental va ko'p tomonlama ta'lim muhitining tugashini bildiradi. Shu bois 1920-yillarni bir butun davr sifatida emas, balki o'z ichida ham dinamik, ham ziddiyatli bo'lgan ikki bosqichga ajratib o'rganish kerak: 1920-1924-yillar BXS Rning mavjudligi va jadid siyosatchilari ta'siri bilan, 1924-1929-yillar esa to'liq sovetlashish va siyosiy repressiyaning kuchayishi bilan ajralib turadi.

Ayollar ta'limidagi o'zgarishlarni to'liq tushunish uchun o'sha davrning iqtisodiy va demografik kontekstini ham hisobga olish zarur. XX asrning 20-yillari Buxoro mintaqasi uchun nafaqat siyosiy, balki og'ir iqtisodiy vaziyat ham xarakterlidir. Fuqarolar urushi, ochlik va savdo yo'llarining buzilishi natijasida shahar aholisining bir qismi qishloqlarga ko'chib ketgan, shahar iqtisodiyoti esa inqirozda bo'lgan. Bunday sharoitda ta'lim muassasalarini tashkil etish va moliyalashtirish alohida qiyinchiliklar tug'dirgan. Yangi maktablar uchun o'qituvchilar tayyorlash masalasi ayniqsa muhim edi. Chunki eski an'anaviy tizim o'qituvchilari – maktabdorlar ko'pincha yangi o'quv dasturlarini o'tkazishga tayyor emas yoki buni istamagan. Shu sababli sovet ma'muriyati qisqa muddatli pedagogik kurslar tashkil etgan. Ammo bu kurslarni tamomlagan ko'pchilik o'qituvchilar o'zlari ham ta'lim sifati jihatidan zaif tayyorgarlikka ega bo'lmagan [8, 352]. Ushbu holat dastlabki yillarda yangi maktablarning sifatini sezilarli darajada pasaytirgan va oilalarning bu muassasalarga ishonchini mustahkamlashga to'sqinlik qilgan.

Til masalasi ham ayollar ta'limi tarixidagi muhim, ammo ko'pincha e'tibordan chetda qoladigan o'lchamni tashkil etgan. Buxoroda o'sha davrda tojik va o'zbek tillari bir-biriga aralashgan holda qo'llangan, madrasalarda esa arab va fors tillari asosiy o'quv tillari bo'lgan. Yangi sovet maktablarida o'qitish tili masalasi dastlab tartibsiz hal qilingan: ayrim maktablarda o'zbek tilida, ayrimlarida tojik tilida, ba'zilarida esa aralash holda o'qitilgan[4,140]. Bu tartibsizlik ta'limning sifatiga ham, oilalarning muassasaga munosabatiga ham salbiy ta'sir ko'rsatgan. 1924-yildagi milliy-hududiy chegaralanishdan so'ng til siyosati yanada aniqroq tus olgan. Ammo Buxoroning o'ziga xos ko'p tilli muhiti bu masalani to'liq hal qilinmagan holda qoldiradi. Qizlar ta'limi kontekstida til muammosi yanada og'irlashdi, chunki ona tilida savodli bo'lmagan ayollarni ikkinchi tilda o'qitish amalda deyarli imkonsiz edi.

Mahalliy ayollarning o'zlari ham bu o'zgarishlarga yagona, bir xil munosabatda bo'lmagan. Tadqiqotlar ko'rsatadiki, shahardagi hunarmand va savdogar oilalarining qizlari yangi maktablarga nisbatan ko'proq qiziqish bildirgan. Chunki bu oilalar jadid g'oyalari bilan allaqachon tanish bo'lib, ta'limni ijtimoiy ko'tarilish vositasi sifatida idrok etgan. Buxoroning chetki mahallalari va qishloq hududlarida esa vaziyat tubdan farq qilgan. Bu yerlarda an'anaviy oilaviy me'yorlar kuchliroq bo'lib, qizlarning maktabga borishi sharmandali yoki xavfli deb hisoblangan. Shuningdek, o'sha davrda faollik ko'rsatgan ayol o'qituvchilar va ma'rifatchi xotin-qizlar – ular "yangi ayol" obrazining tirik namunalari sifatida mahalliy jamoalarda ba'zan hurmat, ba'zan esa shiddatli nafrat bilan kutib olingan [5,224]. Bu ikki xil munosabat XX asrning 20-yillari Buxorosida ayollar ta'limi qanchalik o'tkir ijtimoiy masala bo'lganligini yaqqol ko'rsatadi.

Ta'limning mazmuni va maqsadlari ham o'sha o'n yillik davomida sezilarli o'zgarishlarni boshidan kechirgan. Dastlabki yillarda yangi maktablar asosan savodxonlikni – o'qish va yozishni o'rgatishga qaratilgan bo'lib, dastur jihatidan an'anaviy maktablardan unchalik uzoq ketmagan. XX asrning 20-yillarning ikkinchi yarmiga kelib esa maktab dasturlari sovet mafkurasining elementlarini faol ravishda o'z ichiga ola boshlaydi. Jumladan, tarix fani yangi siyosiy talqin bilan o'qitila boshlandi, "eski hayot" va "yangi hayot" tushunchalari tarbiyaviy ishning markaziga qo'yiladi. Bu o'zgarish faqat mafkuraviy emas, balki pedagogik ahamiyat ham kasb etgan. Chunki arifmetika, tabiiyot, geografiya kabi dunyoviy fanlarning joriy etilishi qizlar uchun avval mutlaqo noma'lum bo'lgan bilim olamini ochib bergan. Shu ma'noda 1920-yillardagi ayollar ta'limi nafaqat miqdoriy, balki chuqur sifatii o'zgarishni ifodalaydi. Bu davrda bilimning o'zi nima ekanligiga doir tasavvur tubdan yangilangan.

Xulosa. Buxoroda XX asrning 20-yillarida ayollar ta'limida ro'y bergan o'zgarishlar bir sababga yoki bir siyosatga bog'liq oddiy hodisa emas, balki kamida uchta kuch – jadidlar

ma'rifatchilik harakati, sovet davlatining mafkuraviy siyosati va mahalliy ijtimoiy tuzilmaning qarshiligining o'zaro to'qnashuvi va murosasidan kelib chiqqan murakkab jarayondir. Bu jarayonda ayollar o'zlari ham passiv obyekt bo'lmay, balki faol ishtirokchilar sifatida namoyon bo'lgan. Ayollar bir tomondan yangi ta'lim imkoniyatlarini qabul qilgan bo'lsa, ikkinchi tomondan esa uning majburiy va mafkuraviy tomonlariga qarshilik ko'rsatgan. Masalani tadqiq qilishda Buxoro misolining ahamiyati shundaki, u O'rta Osiyoning boshqa hududlaridan farqli o'laroq, islomiy madaniyatning yuksak nufuziga ega markazda yangi ta'lim tizimini joriy etish qanchalik murakkab va bosqichli jarayon ekanligini ko'rsatib beradi. Keyingi tadqiqotlar uchun arxiv manbalar, xususan O'zbekiston Milliy arxivi va Rossiya Davlat arxividagi Buxoro viloyati ma'lumotlari bilan ishlash yanada aniqroq raqamlar va faktlar berishga qodir bo'lib, ushbu maqolada chizilgan analitik qolip kelajakdagi empirik ishlar uchun asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adaviyotlar

1. Бабаджанов Б., Кунт К., Нойхойзер Г. Бухара: история и её народ / Пер. с нем. – Ташкент: Yangi nashr, 2011. – 380 с.
2. Кетт С. Мусульманская женщина и советская власть: образование в Центральной Азии 1917-1939 гг. // Женский вопрос в советской Средней Азии. – Москва: Наука, 1988. – С.45-89.
3. Лунин Б.В. История Узбекистана в источниках: Узбекистан в сообщениях путешественников и учёных. – Ташкент: Фан, 1990. – 296 с.
4. Ниёзий У. Жадид ҳаракати ва аёллар таълими: мақолалар тўплами. – Тошкент: Маънавият, 2001. – 140 б.
5. Пальванова Б. Эмансипация мусульманки. – Москва: Наука, 1982. – 224 с.
6. Ражабов Қ. Бухоро тарихи: XX аср бошлари. – Тошкент: Фан, 2003. – 210 б.
7. Эргашев Б. Ўрта Осиё советлаштириш жараёни ва таълим тизими. – Тошкент: Ўзбекистон, 2008. – 176 б.
8. Kamp M. The New Woman in Uzbekistan: Islam, Modernity, and Unveiling under Communism. – Seattle: University of Washington Press, 2006. – 352 p.
9. Khalid A. Islam after Communism: Religion and Politics in Central Asia. – Berkeley: University of California Press, 2007. – 240 p.
10. Northrop D. Veiled Empire: Gender and Power in Stalinist Central Asia. – Ithaca: Cornell University Press, 2004. – 384 p.